

ЕВРОПЕЙСКИ ОПИТ В ОБЛАСТТА НА ИНТЕГРАЦИЯТА НА РОМИТЕ И УСПЕШНОТО ПРИЛАГАНЕ НА ИСЛАНДСКИЯ МОДЕЛ В БЪЛГАРИЯ

*Кристина Петрова-Христова*¹

DOI: 10.35101/prg-2022.3-4.7

Интеграцията на малцинствените групи е въпрос, който засяга всяка една държава и през последните години става все по-актуален. Ромите са регистрирани в редица страни, като България не прави изключение. Според данни от преброяването през 2011 г. техният брой възлиза на 4,9 %, но според експертните оценки на Илиева и Бърдаров (2019) той е по-висок. Основният проблем е свързан с ниския образователен статус, който имат – най-нисък дял на хора, завършили висше образование, и най-висок дял при отпадналите от училище. Това представлява сериозно предизвикателство пред социалната и пенсионната система в страната и е причина за недостига на кадри със задоволителна професионална подготовка и висококвалифицирана работна ръка. Тези факти са предпоставка за създаването на редица мерки и политики, които да интегрират ромския етнос в обществото. В редица европейски държави може да се намерят примери за успешни модели за интеграция на малцинствените групи. Основната цел на публикацията е да се проследят и анализират политиките, които се провеждат в Унгария, Испания и Финландия. В България също са налице положителни примери за успешното интегриране на ромите, като се акцентира върху иновативния Исландски модел, прилаган в общ. Стралджа.

Ключови думи: малцинствена група, ромска етническа група, образование, политики, Исландски модел

EUROPEAN EXPERIENCE IN THE FIELD OF ROMA INTEGRATION AND SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF THE ICELANDIC MODEL IN BULGARIA

Kristina Petrova-Hristova

Abstract: The Roma ethnic group is spread in many countries, where it is a minority. Their ethnic characteristics are complex, because of the specific ethnic stratification they have.

¹ Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Геолого-географски факултет, катедра „Социално-икономическа география“; kristina.em.petrova@gmail.com

The Roma ethnic group is compound of numerous groups, subgroups and metagroups, which greatly complicates activities related to their integration into society. They are distinguished by low educational level, low labor activity and high unemployment rate. All these problems require the preparation of appropriate policies and models to reduce negative trends. There are a number of positive examples from European countries and also in Bulgaria. We can find such examples in Hungary, which is developing a strong policy for the integration of the Roma – in Spain; Slovenia, Czech Republic, Finland, Sweden, etc. There are also such positive examples in Bulgaria, one of the most successful of which is in the „St. St. Cyril and Methodius“ school, in the city of Straldzha, where under the patronage of the Ministry of Labor and Social Policy, during the academic year 2017/2018, the implementation of the so-called Icelandic model. It is adapted to deal with children leaving school early and increasing their interest in the learning process.

Keywords: integration, Roma ethnicity, minorities, Icelandic model, policies

УВОД

В редица европейски държави могат да се намерят положителни примери за провеждането на интеграционни политики, които дават различни резултати. Все повече държави използват различни модели и механизми в опитите си за интеграция на ромското население, даващи значителен напредък в тази област. Трябва да се подчертае, че ромите имат индийска етнопсихология (характеризираща се със специфични обичаи, културни ценности и бит), напълно различна от европейската и опитът да бъдат превърнати автоматично в европейци е погрешен, защото историята показва, че това е най-адаптивният етнос в човешката история. Вече в продължение на седемнадесет века ромският народ е прогонван от родните си земи, придвижва се по целия свят, винаги възприема част от културните белези, език и религия на етноса, на чиято територия живее, и същевременно запазва своя бит и идентичност. Изключително важно е да се разбере и осъзнае това, защото в противен случай опитите за успешна интеграция биха претърпели пълен неуспех. Успешна интеграция е възможна само ако специалисти, които познават характерните особености на ромите, както и роми учители работят в тази насока.

Провеждането на интеграционни политики е проследимо и в миналото. Например, през 1758 г. в Австрийската империя чрез първия указ на императрица Мария Терезия (1740-1780) се прави опит ромите да бъдат принудени да преминат към уседнал начин на живот и да преустановят чергарството. Императрицата и синът ѝ Йозеф II (1780-1790) следват програми и мерки, целящи трайно заселване и асимилация на ромите. Основните мотиви за тази политика на централизираната държава са стремежът за контролиране на поданиците ѝ и интегрирането им в съществуващата икономическа система.

На съвременния етап на развитие на нашето общество се наблюдават редица примери за успешни модели за интегриране на ромите в Европа. Като такива примери могат да се посочат Унгария, Чехия, Словакия, Испания, както и Скандинавските държави. България също може да бъде такъв положителен пример заради успешното прилагане на т.нар. Исландски модел в ОУ „Св. св. Кирил и Методий“, гр. Стралджа, област Ямбол.

Основна цел на изследването е да се направи подробен анализ на европейските политики и практики в областта на ромската интеграция, както и да се разкрият особеностите на прилагания в България Исландски модел.

Предмет на изследване в настоящия труд са различните модели и политики, които се прилагат в някои европейски страни и дават положителни резултати по отношение на интеграционните въпроси сред ромите.

МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Въз основа на прегледа на научната литература е изяснена същността на ромската интеграция в Европа и България. Направен е преглед и са анализирани различните европейски политики, практики и модели, които се използват в множество държави с компактно ромско население. България не прави изключение – анализиран е приложението в община Стралджа Исландски модел и неговата голяма успеваемост, представени са фактите, които подпомагат развитието му и съответно проблемите, които биха възникнали.

Методите, които са използвани, са емпирични и теоретични. Първият използван метод е описателният – той е част от емпиричните изследователски методи, чрез който се цели да бъде направено структурирано и детайлно описание на различните модели и политики, които се прилагат в някои европейски страни и дават положителни резултати по отношение на интеграционните въпроси сред ромите. Чрез метода на анализ и синтез са анализирани и обобщени проучените литературни източници за целите на настоящата публикация. Дедуктивният метод е приложен на базата на натрупания и анализиран емпиричен материал, който трябва да се систематизира, а от него да се изведат всички заключения, формирайки нови резултати.

ИНТЕГРАЦИОННА ПОЛИТИКА В УНГАРИЯ

Една от държавите, които имат успешни интеграционни политики, е Унгария. Понастоящем въпросът за интеграцията на ромите е на дневен ред и приоритет за унгарското правителство и то има доста ефективна политика, насочена спрямо групите в неравностойно положение, в т.ч. и към ромската етническа група. Приобщаването на ромите е в политическата полемика на страната, тъй като през последните 20 години прилаганият подход не дава достатъчно добри резултати, поради което нараства и натискът от страна на ЕС. С цел подобряване положението на социалните групи в неравностойно положение, включително ромите, в Унгария са приети различни на брой стратегии и планове за действие: Съвместният меморандум за социално включване и приобщаване; Национални планове за действие; Планове за действие по заетостта; Правителствена програма за мерки и др. Тези документи са свързани с насърчаване на социалната интеграция на ромите и служат като основа на плана за действие на Десетилетието на ромите, към което правителството се присъединява през 2007 г. и публикува стратегия за тяхната интеграция. За да се постигнат паралелно най-добри резултати и ефективност, в рамките на Правителствената

програма едновременно са набелязани конкретни мерки, фокусирани директно върху ромското население, и мерки, отнасящи се за всички социални групи в неравностойно положение.

В стратегията са отбелязани основните моменти, които са обезпокоителни по отношение на ромската интеграция (Messing, 2008), а именно:

1) Недостатъци, свързани с пространството (районите и селищата в неравностойно положение);

2) Социалните условия (постоянна безработица, ниска степен на образование, влошено здраве и т.н.), в които живеят групите в неравностойно положение.

Тези две основни пречки – в социален и пространствен аспект, се имат предвид в цялост при вземане на решения и мерки при разглеждане на четирите приоритетни области – образование, заетост, жилища и здравеопазване. Основните цели са постигане на равен достъп до качествено образование, по-добра реализация на пазара на труда, подобряване на здравния статус и условията на живот. Като хоризонтални аспекти по отношение на приоритетните области са споменати дискриминацията и равенството между половете. Освен това е подчертана заплахата от засилване на по-нататъшната сегрегация и необходимостта от професионално ангажиране на ромите. Без особени детайли са отбелязани мониторингът и оценката на мерките, насочени към интеграция на ромите. Набляга се на необходимостта Европейският земеделски фонд за развитие на селските райони да подкрепя в по-голяма степен интеграцията на ромите (Messing, 2008).

Като добра практика в Унгария може да се посочи програмата за обучение и стипендии на ромски младежи във висшето образование, прилагана в средно училище „Ганди“, основано през 1992 г., и в основаната гимназия „д-р Амбедкар“, основана през 2007 г. в град Сайоказа, Североизточна Унгария. Основната функция на първото училище е подготовка на учениците за приемането им в колеж. Характерно за етническият му състав е, че е представен предимно от роми биши, макар да има представители и на други ромски групи, както и етнически унгарци. Основният език, на който се преподава, е унгарският, но в учебната програма са заложили задължителни часове по бишки и ромски. Впечатление прави, че се набляга върху изучаването на културата (бишката и ромската), както и на хуманитарни и социални науки. Още един полезен елемент, който се въвежда, е изграждането на общезитие към гимназията, в което децата, които нямат финансови възможности или идват от други населени места, живеят безплатно при стандартни условия. Идеята на унгарското правителство е да се изгради подобна система от общезития в цяла Унгария. По-значимата цел е да бъде създадена ромска интелигенция, която да се превърне в основна задвижваща сила на ромската интеграция. Целта е чрез образованието да се постигне пълен успех, и то по различен път – в мултикултурна среда и посока (Messing, 2008).

Още един успешен пример, който може да се посочи, е друго училище в унгарския град Печ – Печзаболчкото основно училище, където около 20 % от учениците са биши. Самите биши са преместени принудително от гетата през 50-те и 60-те години на XX в. Голяма гордост за училището е, че почти 20 % от ромите завършват образованието си, което ги нарежда до постиженията

на унгарските им съученици. Това е един типичен пример за мултикултурно и мултилингвистично обучение – обучение на бишки и ромски език, заедно със запознаване с техните специфични културни особености във всички класове, а не само в тези с представители на конкретната етническа група. Други дейности, включени в програмата, са следобедни свободни занимания само на бишки език, водени от социален работник биш. По този начин, чрез използването на майчиния език, децата са по-мотивирани да учат и по-лесно усвояват материала, но въпреки това са задължени да знаят много добре и официалния в страната унгарски език. Организиран се и извънкласни занимания по театрално изкуство, фолклор (и бишки, и унгарски), градинарство и готварство, при които се използват едновременно и двата езика. Училището разполага с много добра библиотека, много добре обезпечена с книги и отчита рекорден брой посещения и заемане на книги през последните години. Един път в седмицата е осигурен лекар, който провежда беседи с учениците по отношение на тяхното здраве, сексуалната и хигиенната им култура (Бърдаров, Илиева, 2020).

Още един пример са дейностите на фондация „Истинска перла“ за основно изкуство и образование, която работи от 2000 г., с център в Беретьофалу в Източна Унгария. Предлага съоръжения в шест бази по изящно, приложно и танцово изкуство за възрастовата група от 6 до 22 години. Броят на обучаваните е около 600, от които над 60 % са в неравностойно положение, с висок дял на ромски ученици. Най-важната им задача е да подпомогнат развитието на личността, да компенсират недостатъците със средствата на художественото образование. Уроците са истински творчески работилници, където възприемането на индивидуалността и идентичността е от първостепенно значение. Прилагат се много местни иновации и алтернативни методи (кооперативни методи, диференциация, индивидуално развитие, проекти, програми за подобряване на социалната компетентност). Учениците постигат изключителни успехи на мероприятия по рисуване в чужбина и носят 400–500 награди годишно от цял свят, редовно са канени на международни семинари и организират обменни програми с чуждестранни партньори.

Унгария е един чудесен пример за водене на политики в областта на интеграцията заради дългогодишния опит, който има, както и заради постоянството, с което упражнява тези политики. Свидетелство за добрите практики и модели, които работят в действителност, са множеството положително реализирани проекти, които продължават да съществуват и се налагат като традиционни, неразделна част от унгарското ежедневие и общество.

ИНТЕГРАЦИОННА ПОЛИТИКА В ИСПАНИЯ

В проучването си за възможностите при ромската интеграция Бърдаров и Илиева (2020) представят още една страна с положителен пример за успешна интеграция на ромското малцинство. Това е Испания, от чието население от около 47 млн. д. ромите наброяват между 750 000 и 1 млн. д. Проблемите, с които се сблъскват управляващите там, са сходни с тези на останалите държави с компактно ромско население – нисък образователен и социален статус, висока престъпност, социална и пространствена сегрегация и др.

За целите на интеграционната политика през 2000 г. в държавата се създава специализирана програма *Acceder*, която има свой годишен бюджет, възлизащ на няколко 1 млн. евро и чиято основна цел е повишаването на трудовата заетост сред ромското малцинство. Програмата присъства в 14 испански региона и 62 служби по заетостта. Тя е съвместна инициатива на испанските държавни структури и фондация FSG (*Fundacion Secretariado Gitano*), която функционира повече от 30 години (официално регистрирана през 1982 г.) и основната ѝ цел е подобряване живота на ромите чрез повишаване на трудовата им заетост, образователния и социалния им статус, както и подпомагане при включването им в испанското общество.

Според Бърдаров и Илиева (2020) дейностите на програмата *Acceder* са насочени към три конкретни направления.

Първото направление е насочено към включване на ромите на пазара на труда чрез редица програми, курсове за квалификация и преквалификация.

Второто направление е насочено към работодателите – чрез сключване на трудови договори с роми, преминали през такъв тип обучение. И в двете направления се правят опити за полово равнопоставяне. Една от причините за последното е консервативната ромска традиция момичетата да се женят на 13-15 години, което води до отпадането им от образователната система, вследствие на което не достигат до пазара на труда.

Третото направление е с акцент върху ромската идентичност и култура, възприемането ѝ от страна на испанското общество чрез позитивните елементи в нея, т.е. стремежът е чрез медийни и рекламни кампании, включително и в социалните мрежи, да се постигне една различна интеркултурна среда, в която различните етноси да се познават помежду си, а по този начин да се разбират взаимно и оценяват силните си качества. Финансовите инструменти на програмата са основно от Европейския социален фонд, като тя е подпомогната и от испанските правителствени служби и средства на фондацията. *Acceder* е оценявана в научните изследвания като една от най-ефективните инициативи за заетост и с най-голямо влияние на социалното включване на ромската общност. Резултати от програмата показват, че за периода 2000–2007 г. бюджетът на програмата е 62 700 000 евро, за 2008–2015 г. е 63 324 339 евро и за 2016–2019 г. е 37 814 164 евро. Общо от програмата за периода 2000–2017 г. са обхванати 98 864 участници, като 68 % от тях са роми, проведени са 6525 обучения и квалификационни курсове, сключени са общо 74 792 трудови договора, от които 47 % са трудови договори с роми под 35-годишна възраст, реализирани са 1190 проекта за самонаети роми. Общо за периода по програмата е намерена работа за 27 630 роми, от които 53 % са жени, и са подписани 2102 споразумения с компании в Испания, като общо на програмата са съдействали над 19 000 компании.

Само за 2017 г. в програмата са записани 16 831 участници, сключени са 5374 трудови договора, обучени са 4676 д. и е намерена работа на 3422 д. От работодателите, които са наели лица по програмата, 42 % са в областта на търговията, 24 % – на здравеопазването, 21 % – в сектора на услугите, 4 % – в риболовната индустрия.

За образователните успехи на *Acceder* говори фактът, че почти всички ромски деца са обхванати в началното училище, а грамотността сред ромите се

е повишила до 85 %. Според условията на програмата всеки възрастен ром, който изпрати детето си в начално училище, получава достъп до финансова помощ, както и възможност за получаване на кредит или да закупи собствено жилище на преференциални цени. Също така голяма част от ромите получава достъп до здравни услуги. Към програмата се обръщат и останали без работа членове на ромската общност, която ги включва в своите многобройни курсове за преквалификация, а след това се ангажира да им потърси нова работа. Смята се, че за тези 17 години действие на програмата значително са подобрили социално-битовите условия на живот на ромите, намален е процентът на живеещите в гета, а над 50 % от тях живеят в собствени законни жилища (Илиева, Бърдаров, 2020).

Положителните резултати от прилагането на програма *Acceder* са постигнати чрез прилагането на различни методи, с финансовата подкрепа на европейско и национално ниво и се изразяват в повишаване на образованието, активна дейност по отношение на трудовата заетост, подобрили условия на живот и една постепенна интеграция. Ключът за успеха обаче на тези механизми се корени по-дълбоко – в няколко основно опорни точки, сред които на първо място е съществуването дълго във времето на такава организация, политическата подкрепа, без значение от управляващата политическа сила, постоянната работа по осите на образованието и заетостта на ромите в страната и накрая, но не на последно място – постепенната промяна на стереотипите спрямо представителите на ромската етническа група.

ФИНЛАНДСКИ ИНТЕГРАЦИОНЕН МОДЕЛ

Според Брошура на Министерство на социалните политики и здравеопазването във Финландия (2004) ромите пристигат във Финландия през Швеция, балтийските страни и Русия през XVI век.

Финландия е държавата с една от най-успешните политики за интеграция на малцинствените групи, която доказва през годините, че притежава и една от най-ефективните образователни системи в света. През 2000–2002 г. Националният съвет по образование осъществява широкообхватен национален проект за ромско начално образование. Според изследване само 2 % от ромските деца посещават предучилищно обучение. Ролята на това обучение е важна за тях, тъй като то смекчава културния шок в училище и ги снабдява с по-добри езикови умения за участие в училищната работа. Местните власти и ромските организации се стараят да предоставят ефективна информация на ромските родители относно правото на предучилищно образование за шестгодишните. Развитието на ранното образование на ромски деца се инициира чрез национални и местни програми. Според цитираната по-горе брошура „Финландският език, който се говори в ромски домове, често е комбинация от финландски и ромски език, поради което финландският речник на ромските деца често е ограничен в сравнение с речника на други деца на същата възраст. Националната програма за ранно образование и грижи обръща специално внимание на финландското и ромското езиково развитие на ромските деца. Неадекватното владение както на ромски език, така и на финландски прави уязвими по отношение на социалното

изключване. Проявата на социалното изключване на децата трябва да бъде забелязано и решено своевременно.“

Чувството за идентичност на ромските деца може да бъде укрепено в детските градини, което им позволява да се изразяват по начини, характерни за тяхната култура. Някои ромски езикови и културни песни и истории са създадени за използване в ранното образование и грижи. Образованието и обучението на служителите в детските заведения може да им помогне да разберат по-добре спецификата на ромската култура. Доказано е, че включването на ромски членове в персонала на детските градини увеличава атмосферата на толерантност и кара ромските деца да се чувстват по-добре, като у дома си.

Посещаемостта в училище от ромски деца се подобрява, но проблемите остават. Децата могат да открият културни различия между дома и училището и е важно да се справят добре в училище, за да разберат положителното взаимодействие между класната стая и дома. За да се засили техния интерес и да продължат образованието си, е необходимо е да се засили доверието на родителите им в училищата и учителите. Комуникацията и позитивните нагласи трябва да бъдат повишавани както в дома, така и в училище. Участието на ромски родители в училищни дейности създава усещане за сплотеност и намалява вероятността учениците да почувстват, че съществува конфликт между дома и училището. Училищата трябва да положат повече усилия в подкрепа на културния произход на ромските деца.

Според Granqvist (2020) обучението на учители цели да повиши осведомеността им за малцинствата. Изисква се учебният материал да включва информация за ромското малцинство, тяхната култура и история. Ромските ученици могат да учат ромски като майчин език в продължение на два часа седмично или ако позволяват ресурсите, могат да получат пълно обучение на техния майчин език. Понастоящем теоретично е възможно учениците да положат матуриците си в гимназията на ромски като втори майчин език. Все повече млади роми кандидатстват за допълнително образование. Днес повечето от тях посещават професионално училище, гимназия и университет. Особено важно е да насърчават онези, които не кандидатстват за допълнително образование след средно училище. Учебните насоки, предоставяни от средните училища, и консултацията за допълнително образование, предлагани от бюрата по труда, играят важна роля за изясняване на наличните възможности за обучение за младите роми.

Според финландската интеграционна политика (2019) „ромите са една от най-големите групи от населението, подложени на дискриминация в Европа и в световен мащаб. По-голямата част от ромите живеят на линията на бедността, а омразната реч и насилието срещу ромите нарастват. За образованите роми е много трудно да си намерят работа поради силно негативните предразсъдъци. Барьерите пред заетостта подкопават напредъка, постигнат в повишаването на образователното ниво на ромите и тяхното доверие в мерките за приобщаване. Социалният статус и дискриминацията на ромите са засенчени в публичните дебати от имиграционните теми. Достъпът до политическо застъпничество сред ромите чрез националните органи за вземане на решения често е много лош в различни страни, подчертавайки значението на застъпническата дейност на европейско ниво.

Политиката на Финландия по отношение на ромите се фокусира върху застъпническа дейност в европейските институции. Освен това правата на ромите се насърчават чрез системата на ООН за правата на човека и някои препоръки. Страната е една от водещите политически и финансови поддръжници на европейската политика за ромите. Международната политика за ромите на страната подчертава както подобряването на социалните условия, така и равните права и включването на ромите. Финландската държава подкрепя по-специално подобряването на статута и правата на ромските жени на стария континент. Водещият принцип и посланието на Финландия е, че ромите и ромските организации трябва да бъдат консултирани по отношение на политиките на европейските организации в това отношение. Дейностите в страната се ръководят от правителствената резолюция, въз основа на която през 2011 г. е публикуван наръчникът за европейската политика за ромите.

Основните области на европейската политика на Финландия за ромите са:

- премахване на бариерите пред достъпа до заетост сред ромите;
- актуализиране на средствата за европейска политика за ромите и използване на цифровизацията, технологиите и социалните иновации за по-голямо включване на ромите;
- засилване на политиката на европейските организации по отношение на ромите и достъп до влияние сред ромите;
- овластяване на ромските жени и подпомагане на мотивирани дейности на всички нива;
- засилване на фундаменталната перспектива и перспективата за правата на човека като част от европейската политика за ромите (Finland's National Roma Policy, 2019).

„Националната политика за ромите очертава някои добри практики, разработени в интерес на насърчаването на благосъстоянието, равенството и приобщаването на ромите. Доказани оперативни модели са разработени в различни проекти със съфинансиране от ЕС, както и финансиране от Финансиращия център за социални грижи и здравни организации. За да се утвърдят моделите като част от обичайните процедури на различни сервизни системи, се изисква информация за разработените модели, резултати от получения опит, активно приложение и миграция в различни операционни среди на вече съществуващите модели. Вместо обширни финансови разходи, много от представените модели разчитат на стратегически подход и намерението да подобрят настоящите услуги и да развият практики и форми на сътрудничество, които надхвърлят секторните граници.“ (Finland's National Roma Policy, 2019).

Финландия е безспорен пример за провеждането на една наистина успешна интеграционна политика, развита в различни области. Приетите мерки са разгърнати както по отношение на повишаването на образователния статус, така и в социално отношение. Методите имат за цел и да подобрят общите условия на живот и да сведат до минимум различията между етническите групи в страната. Факт е, че страната има и една от най-успешните образователни системи, наричана още „образователно чудо“ и е насочена към обучение, подпомагащо развитието и бъдещата реализация на децата чрез иновативни, много различни и нетипични похвати. Като пример можем да посочим, че учениците и студентите във Финландия имат равен и напълно безплатен достъп до образование, в т.ч. и

до висшето; нямат стандартизирани тестове и домашни; развиват се на принципа, че на първо място е сътрудничеството, а не конкуренцията; децата започват по-късно училище (на 7 години, без предучилищна) и са напълно свободни, лишени от стрес и напрежение да изберат и да продължат образованието си както те предпочитат. Именно тук отново ще отбележим, че от изключителна важност в интеграционният процес, а и не само, е доброто образователно равнище, което най-вече подготвя учениците и студентите за предстоящия им трудов живот. Поради тази причина като ключов фактор, на който трябва да заложим най-много усилия и средства, е подобряване качеството на образованието, достъпът и учебната база.

ИНТЕГРАЦИОННИ МОДЕЛИ В БЪЛГАРИЯ. ИСЛАНДСКИ МОДЕЛ

Използването и прилагането на европейския опит в областта на интеграцията на ромите е от голямо значение за България поради факта, че в страната ни едно от основните малцинства е ромското. В своя публикация Traykov и Tsvetkov (2019) отбелязват резултатите от проведеното от НСИ (2012) изследване на тенденциите на раждаемостта в страната, според което жените от ромската и турската етническа група имат най-висок брой родени деца. На тази висока раждаемост се дължи непрекъснато нарастващият брой на ромската етническа група и необходимостта от работещи интеграционни модели.

Редица държави демонстрират положителни примери за справянето с проблемите, които възникват сред етническите малцинства на техните територии. Именно поради тази причина може да се заключи, че в България има някои много успешни и работещи модели.

Единият от примерите е град Стралджа – ОУ „Св. св. Кирил и Методий“, където е приложен т.нар. Исландски модел. Проектът стартира през учебната 2017–2018 г. в основното училище, в което преобладава ромско население и един от основните проблеми е свързан с неприсъствието на децата и масовите им бягства след първи и втори час. Най-важната част от модела е обхващането на децата в спортни занимания и различни видове изкуства, за които плаща общината. Изградена е материално-техническа база в училището, качествена, модерна, за да бъде привлекателна за учениците и са наети треньори и инструктори. По този начин 100 % от учениците са обхванати в извънкласни занимания. Положителните резултати са налице още след първата учебна година и така проектът продължава да работи и до днес, като се надгражда всяка година и дава изключително позитивни резултати.

Бърдаров и Илиева (2020) представят подробно Исландския модел, чието използване започва през 1991 г. в Исландия, държава, която се характеризира с високо развита, с успешна икономика, образование и висок стандарт на живот. Поради някои особености обаче, като например климатичните условия и географското положение, съществуват проблеми, непонятни за хората от други географски ширини – проблемът с алкохолизма, използването на наркотични вещества и агресията сред представителите на младото поколение и най-вече на учениците. Като за целта се създава програма, която да подпомогне и ограничи разпространението на този проблем.

Според Sigfusdottir et al. (2008) Исландският модел е теоретично обоснован, чрез получените на терен резултати за превенция на употребата на алкохол и наркотични вещества в юношеска възраст. Моделът е изграден от сътрудничеството между политици, учени, практика на терен и жители в Исландия. Интервенцията се фокусира върху намаляване на рисковите фактори, като същевременно се цели и укрепване на родителската, училищната и социалната среда като защитни фактори.

Успешният модел „Youth in Iceland“ (Младежта в Исландия) показва, че най-важно за правилното развитие на младежите и интеграцията на младежите от рискови групи е тяхното ангажиране в занимания по спорт и изкуства на екипен принцип. Причините са както психологически, така и технологични. В съвременния свят поради развитието на технологиите младежите все повече се изолират и вместо истински, живеят онлайн. Това води до крайни форми на отчуждение, изолация и редица психични отклонения. Младежите имат огромна нужда от комуникация „лице в лице“ и физическа дейност, която поради дигиталните условности на днешния свят те не могат сами да организират. Затова са необходими такива проекти и програми, в които да бъдат ангажирани. Фактът, че този модел се прилага в Будапеща, Талин, Кьолн, показва, че той е поливалентен и може да бъде адаптиран почти навсякъде в Европа.

Град Стралджа е с население около 6500 д., от които около 50 % е ромско, живеещо в две съседни махали. Общинската управа в лицето на кмета г-н Атанас Киров и зам.-кмета г-н Гроздан Иванов откликват на идеята на МТСП за прилагането на интеграционния образователен модел на ромското население в града. Прилагането започва през учебната 2017–2018 г. в ОУ „Св. св. Кирил и Методий“, което е в едната ромска махала. Общият брой на учениците понастоящем е 121 д. Първоначално е направена анкета, с която да се установи към какви занимания в областта на спорта и изкуствата имат интерес всички ученици от училището. Проведени са редица разговори с учениците и учителите, за да се очертаят интересите на децата към спорт и изкуство. Общината назначава на трудов договор шестима ромски медиатори от махалата, чиято роля е да подпомагат учебния процес, като сутрин събират децата от домовете им и ги водят до училището. Те непрекъснато дежурят в коридорите и двора и след учебните часове ги придружават до залите и терените за извънкласни занимания и след това до домовете им. Като част от проекта общината отпуска средства за ремонт на двора и оградата на училището, да се изгради футболен терен в рамките на училищния двор, да се реновират и преоборудват зали в училището за спортни занимания и занимания по различни видове изкуства. Потърсени и намерени са треньори, учители и инструктори с необходимия профил. През първата учебна година момчетата са обхванати в спортни занимания по футбол и бокс, а момичетата – волейбол и в мажоретен състав, а в областта на изкуствата момчетата са групирани в занимания по свирене на духови и ударни музикални инструменти, а момичетата по народни танци. Цялото финансиране на проекта се осъществява от общинската управа на Стралджа, а реалното му изпълнение – чрез съвместните дейности на екипа от Министерство на труда и социалната политика и ръководството на ОУ „Св. св. Кирил и Методий“. Участието на децата в тези извънкласни занимания е абсолютно безплатно – по проекта са осигурени също така екипи и помагала за всички деца в зависимост

от заниманията, в които са записани. Единственото условие децата да участват в тези извънкласни занимания е да присъстват от първия до последния учебен час в училище. В случай че някое дете е отсъствало по различна причина или е избягало от един единствен час, то не се допуска до тези занимания. Интересът на децата към извънкласните занимания е значителен и стимулира интереса им към образователния процес. Само за една година реално е постигната с 40 % повишена посещаемост на децата в училището. Без изключение учителите отбелязват и значителния прогрес в усвояването на учебния материал и нарастване на интереса на децата към него. Успоредно с това общинската администрация съдейства и за временна и постоянна трудова заетост на родителите, чиито деца посещават тези извънкласни занимания, като в момента развива няколко идеи за социално предприемачество в областта на земеделието и консервната промишленост, в които общината има значителни традиции.

В края на първата учебна година е проведено мониторингово анкетно проучване, за да се установи дали децата са в правилните групи, или е необходимо някои от тях да бъдат преместени в други групи по спортни занимания или занимания по изкуство. Като част от проекта се осъществяват както спортни срещи на отборите и училището, така и възможности за участие в различни музикални и театрални фестивали. Всяка следваща учебна година се добавят нови извънкласни занимания и се обновява и разширява цялостната инфраструктура. Добавено е народно пеене за всички ученици, както и волейбол за момчетата, и лека атлетика за момичетата. Вече има и сериозни постижения, като три от момчетата са привлечени в ЮФО на ФК „Ямбол“ и има момчета и момичета с награди от национални музикални фестивали.

В заключение може да се обобщи, че ефектът от прилагането на Исландския модел е много положителен. Свидетелство за това са получените резултати, както и самите нагласи на ученици, родители и учители. Високият процент за посещаемост на учениците в училище е сред най-добрите постижения на модела. Освен това е важно да се отбележи, че въпреки логиката на етническите особености на ромската група, децата да привлечени най-много от часовете по физическо възпитание и музика, но имат интереси и в областта на математиката, което също е добър резултат.

Извънкласните дейности в спорт и изкуства по Исландския модел са изключително харесвани от учениците. Общото заключение, което може да бъде дадено е, че моделът е много успешен, децата го харесват и той води до повишаване интереса към училището като цяло.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ромският етнос е един от етносите, които са подложени най-дълго време на омраза, расизъм, преследвания и който все още става жертва на предразсъдъци, обиди и сегрегация.

Ниските доходи и липсата на постоянна работа водят до социално изолиране от обществото и най-вече пространствена сегрегация на самите ромски общности, в т.нар. гета. В тях липсват подходящи социално-битови условия, на практика липсват градска и транспортна инфраструктура, а незаконното

строителство е широко разпространено и представлява огромен проблем. Тези предпоставки ясно очертават позицията на ромите в обществото. За съжаление, митовите и предразсъдъците все още оказват сериозно влияние върху отношението към тях и от тях към останалите общности в страната. Именно заради това ние смятаме, че една мащабна, разгърната и постоянна интеграционна политика би спомогнала за постигането на желаните цели.

Именно образованието е ключът към интегриране на ромската общност в България. Доказателства за това са множеството примери от европейските държави с ромско малцинство, както и някои от България и най-вече разгледаният Исландски модел в гр. Стралджа. Изводите, които можем да направим от всички тези примери, е, че на първо място се залага много сериозно на повишаване на образованието и задържане на учениците в училище. От всички проучени източници може да се направи заключение, че в политиките си държавите залагат много по-дългосрочни цели. Те са свързани не само с обучението на учениците, но и с квалифицирането и преквалифицирането на население от по-високите възрастови групи. Положително е и полагането на грижи за възрастните хора, които нямат близки или са в неравностойно положение. Именно чрез образователния подход се цели подобряване в сферите на взаимопомощта, здравеопазването и социалното включване. Смесеният тип училища би спомогнал за сближаването в социално отношение чрез практикуването на общи дейности. Наличие е един важен детайл – фактът, че ромите притежават сложна вътрешна социална стратификация. Това е причина за неуспех на каквато и да била интеграционна политика, ако не се приема като решаващ фактор. Затова сме убедени, че за да бъдат изработени реално действащи и успешни интеграционни политики спрямо ромите, трябва да има добре подготвени експерти, които да работят на терен и да познават в детайли сложната специфика на ромската стратификация и йерархичност, както и спецификата на ромската душевност и начин на мислене.

Вътрешното разделение сред ромската общност е много специфично, спазват се определени традиции и йерархия. Самите представители се различават коренно помежду си, именно поради тази не е приложим единен подход в интеграцията. При тези обстоятелства познаването на ромските субгрупи е от изключителна важност, при детайлен анализ на техните специфични вътрешни обичаи и традиции би могло да се дефинира и приложи подход, който е достатъчно ефективен. Позитивните примери в България, които могат да се открият, се прилагат на локално ниво и съответно би било необходимо да бъдат модифицирани според групата, към която се прилагат. Такъв е примерът с изключително успешния Исландски модел, приложен в община Стралджа и даващ отлични резултати през цялото време на дейността си. В този си вид той обаче може да не бъде ефективен на друго място и именно поради тези специфични особености смятаме, че интеграционната политика трябва да бъде много по-гъвкава и практически приложима.

ЛИТЕРАТУРА

- Илиева, Надежда.** 2013. Ромите в България – брой и локализация от Освобождението (1878 г.) до началото на XXI век. С., БАН, с. 81 .ISBN 978-954-9649-09-3.
- Илиева, Н., Г. Бърдаров.** 2020. (Не)възможната ромска интеграция. С., Изд. Фридрих Еберт, с. 32-36, ISBN 978-954-2979-58-6.
- Илиева, Н., Г. Бърдаров.** 2019. Хоризонт 2030. Демографски тенденции в България. Изд. Фридрих Еберт, 30-31 с.
- Bardarov, G., K. Petrova-Hristova.** 2020. Successful practices in the integration of the Roma population in Bulgaria. In proceeding Geobalcanica 2020, p. 415-422, ISSN 1857-7636.
- Granqvist, K.** 2020. Critical evaluation of Romani inclusion strategies in Finland and Sweden. *Journal of Contemporary European Studies*, p. 39-41.
- Messing, V.** 2008. Good practices addressing school integration of Roma/Gypsy children in Hungary, p. 2-6, 10-11.
- Sigfusdottir, I., T. Thorlindsson, Al. Kristjánsson, K. Roe, J. Allegrante.** 2008. Substance use prevention for adolescents: The Icelandic model, *Health Promotion International*, p. 13.
- Traykov, T., K. Tsvetkov.** 2019. Trends and specifics in the reproductive behaviour of the bulgarian population at the begin-ning of the 21-st century, Известия на Българското географско дружество, т. 41., 45 с.
- *** **Finland's National Roma Policy (ROMPO) 2018-2022**, PUBLICATIONS OF THE MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH, 2019.
- *****Finland's Romani People**, Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2004.